

**EGY HALÁLBÓL MEGMENEKÜLT LEVELE:
HOLLÓS ISTVÁN PAUL FEDERNHEZ***

(1946. 2. 17.)

Az itt közölt részlet Hollós István** magyar pszichoanalitikus leveléből való, amelyet kollégájának, Paul Federnnek írt, és amelyet tőle kaptunk meg Bécsből. Hollós egyike volt azoknak az úttörőknek, akik a pszichoanalitikus kutatást a pszichotikusokra terjesztették ki. Könyve: *Hinter der gelben Mauer* Stuttgartban jelent meg 1928-ban. (Magyarul: *Búcsúm a Sárga Háztól*, Cserépfalvi kiadásában 1990-ben). E levélben Hollós arról tudósítja osztrák kollégáját, hogyan menekültek meg, feleségével együtt a magyar nyilaskeresztesek megsemmisítési akciójából.

»Feleségemmel együtt éppen a megsemmisítés pillanata előtt álltunk. A svéd védett házból a nyilasházba cipeltek, és onnan egy decemberi éjszakán mezítláb, félmeztelenül a Dunához hurcoltak. Kereken kétszázán lehettünk: férfiak, nők, gyerekek, aggastyánok. Köztünk mintegy hatvanan halálukat lelték, amíg a mellékutcában órákig várakoztunk. Amikor ránk került volna a sor, megtörtént a csoda. Máig nem világos előttem hogyan történt. Részint minden olyan álomszerű volt, ködös téli éjszaka, amelynek csendjét időnként ágyúdörej szakította meg, s a felvillanó fény egy pillanatra megvilágította a félmeztelen, szorosán egymás mellett álló embereket. Csak arra emlékszem, ahogy kísérőink után masíroztunk, s egy saroknál válaszút előtt álltunk, jobbra a Duna, balra a város. A ködből egy autó tűnt elő. Megálltunk. A vezető az autóban ülővel tárgyalt, úgy öt percen keresztül. Messziről semmit nem lehetett hallani. Mégis a csenden keresztülhatolt: Andrásy út. A vezető már az élen állt, balra fordult, a város, az élet felé. A száznegyven tagból álló, balra kanyarodó csoport – mint egy óriási állat – hosszan

* Megjelent: *Psyche*. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen. Herausgegeben von Alexander Mitscherlich. 28. Jahrgang März 1974. 266–268. Ernst Klett Verlag, Stuttgart.

** Hollós István 1933-tól, Ferenczi halálától, 1945-ig a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület elnöke volt.

és nehezen fellélegzett. Megmenekültünk a haláltól. Visszavittek a nyilasház pincéjébe, az Andrássy útra, másnap pedig a gettóba.

Egy átváltozás legmélyebb és legtartósabb benyomása, ami engem ért – mint már említettem – az a pillanat volt, amikor a Duna-parton a vég előtt álltunk. Még ma sem tudom felfogni hogy történ, hogy minden jel és előkészület, amely akkor történt velünk, velem és a többiekkel, akik mellettem álltak, annak komolyságáról nem vettünk tudomást. Minden, ami történt – utolsó ruhadarabjainkat a nyilasházban kellett hagynunk, a folyó közelében kellett felsorakoznunk, várni, amíg az előttünk állókkal végeznek – világos és kétségtelen jelei voltak annak, ami ránk várt. Mégsem volt tudatos a számomra, hogy velem és feleséggel valami történni fog. Egy jelentős én-átváltozásnak [Ichveränderung] kellett történnie, amelyen keresztül az életveszély elvesztette jelentőségét. Még az sem tudott a valóság felismerésére bírni, hogy egy sorstársam zokogásba tört ki – siratta elhalt feleségét –, kilépett a sorból, és a mellette álló fiával együtt a szemünk előtt agyonlőtték. Igen, mindezt – ma már rejtély a számomra – közömbösen fogtam fel, majdnem úgy, mint valami természetes, köznapi dolgot. Ítéletünk az én-átváltozás miatt annyira torzított volt, hogy hitet ajándékoztunk ezeknek a gyilkosoknak. Azt hitték el velünk ugyanis, hogy a gettóba visznek. Az én-vesztés arra szolgált, hogy elhárítsa az elviselhetetlent. Az elhárítás módja a szkotomizálás. (A hogyanról talán beszélnék egyszer.) Csak egy dolog legyen most kiemelve, hogy a veszélyhelyzet tudatos. Ennek jeléül szolgál a következő.

Néhány órája álltunk itt. Nem tudom, mennyi idő után lobbant fel bennem egy pillanatra a vég menthetetlenül, szinte egy testi változás átélésével magával rántott. Bármilyen triviálisnak tűnik, azóta is bennem a kép, mintha bukfencet vetettem volna. Abban a pillanatban keresztülfutott rajtam életem nyomorúsága, hogy itt kell hagynom a fiamat, testvéreimet, barátaimat. De az egész egy pillanatig tartott és örökre megmaradt. Az énemnek ez a hirtelen zuhanása egyszerre lebénított és megvilágított, hirtelen és alapvető leszámolást hozott az életemben, sejtlemem sincs hogy történt, teljes lelki nyugalom uralkodott el bennem. Vissza tudok emlékezni, hogy állandóan egy vegyztisztító cégtábláját figyeltem, folyton újra elolvastam és egy unalmas slágert dúdoltam közben. Emellett egyre inkább erőt vett rajtam mint egy boldogító érzés, a nyugalom: minden ellenkezés nélkül mentem utolsó földi utamra. Nyugalommal vártam, ami be fog következni. Csak egyetlen vágyam maradt: sürgősen szerettem volna feleséggel ezt a nagy felfedezést közölni, hogy ő is átélje ezt a nyugalmat.

Menetoszlopunk felállításában az asszonyok a férfiakat követték. Már megelőzően többször kerestem a szememmel feleségemet, aki meglehetősen távol állt tőlem. Úgy tűnt – ami természetes –, ő is közeledni próbált hozzám. És abban a pillanatban sikerült neki a csoporton keresztül hozzám furakodnia. A karomba vettem őt. A szemébe néztem, és szilárdan ezt mondtam: „Hatvanhárom évig éltem, te ötvenhat évig, szép volt.” Nyugodtan nézett fel rám, mosolygott és ezt felelte: „Igen, igen, de a víz hideg!” Így felismertem őt ismét, belül mosolyogtam és felőle is megnyugodtam.

Nem tudom ezt a nyugalmat sem elképzelni, sem megmagyarázni. Akkor olyan állapotban kellett lennünk, amelyhez az ég is hozzásegített.«

Figyeljünk a dátumokra: A történet, amelyről Hollós István tudósít, 1944 decemberének, esetleg 1945 január első napjainak eseménye. Két évnek kellett eltelnie, míg e traumatikus történetet szavakba tudta önteni és levél formájában közölni osztrák kollégájával. (A levél dátuma: 1946. 2. 17.) Arra, hogy Paul Federn, a Bécsi Pszichoanalitikus Egyesület tagja meddig élt, nincs adatom. Talán ő adta át a *Psyche* Stuttgartban megjelenő folyóiratnak, talán hagyatékában találták meg, nem tudom. A *Psyche* 1974 márciusában közölte, vagyis az események után harminc évvel. Emlékeim szerint Hermann Imrénél tartott összejöveteleink valamelyikén, jóval 1974 után számolt be egyikünk e levélről, és emlékeztünk magunk is vissza az 1944-es időkről. A Pszichoanalitikus Egyesület összejövetelei abban az időben nem voltak nyilvánosak, mintegy illegálisan működtek.

Magyar nyelven azonban az utóbbi tíz évben minden külső akadály nélkül sor kerülhetett volna múltunk e tragikus epizódjának felidézésére. Mégis, most, amikor egy újabb generáció, amelyik már nem élte át a nyilas idők borzalmait, hívta fel a figyelmet Hollós István írásaira, nekem is csak most sikerült ellenállásomat leküzdvé, a levelet magyarra fordítani.

Íme, hát egy adalék a trauma-feldolgozás késletetésére, nem annyira a saját magam által is átélt halálveszélyes helyzetek borzalmaira, mint inkább a soha fel nem dolgozható megaláztatás pillanataira; óráinak, napjainak és időtlenségének soha el nem múló gyötrelmeire.

És miközben most újraélem e gyötrelmeket, szemem előtt lebeg Csurka István képe a televízióból. Látom őt „jelmezben”, vagyis valami divatjamúlt magyaros öltözékben, s az az érzésem támad, hogy Csurka, nagyjából azonos korosztály velem, mintha szintén csak valamiféle én-vesztés vagy én-változás jelmezében tudna hangot adni gyűlöletének, amelyet másik énje, aki zsidó barátait nem gyűlöli, „csak” a zsidókat, nem vállalja és nem éli át az uszítás várható és váratlan következményeit.

Nemes Livia